

УДК: 378.094.147.091.33:61

І. П. Сірак,
аспірант

(Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського)

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Анотація

Характеризуються различные подходы к определению сущности самореализации личности, представленные в психологической и философской литературе. Обосновывается сущность понятия "самореализация личности" как психолого-педагогической категории.

Ключевые слова: самореализация, самоосуществление, самодетерминация, самовоспитания личности.

Summary

The different approaches to defining the essence of self-realization, presented in psychological and philosophical literature are characterized. The essence of the concept "self-realization" as a psychological and educational categories is considered.

Key words: self-realization, self-realization, self-determination, self-identity.

Постановка проблеми. С. Зуєва вважає, що професійна діяльність, яка відображається у свідомості людини як простір самореалізації, може забезпечити три аспекти самореалізації: власне психологічний, соціокультурний та інструментальний. Психологічний аспект самореалізації виступає як усвідомлення і вираження особистісних потенціалів у професійній діяльності. Інструментальний аспект самореалізації передбачає затребуваність і використання потенціалів, ресурсів, досвіду у формі знань, умінь, навичок, здібностей людини. Соціокультурний аспект проявляється в усвідомленні й виконанні людиною індивідуальної місії через свою професійну діяльність щодо інших людей, соціуму, людства. Ймовірно, саме такий конструкт щодо професійної діяльності, що формується в свідомості людини, сприяє успішній самореалізації особистості [22].

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомим є доробок у контексті досліджуваної проблеми таких українських дослідників, які опікуються проблемою самореалізації особистості: Є. Борінштейн, Н. Кулик (самореалізація особистості як філософська проблема); Т. Луговська (філософські аспекти самореалізації людини); В. Муляр (самореалізація особистості як соціальна проблема); Н. Овчаренко (особливості методології аналізу філософсько-освітнього змісту поняття "самореалізація особистості"); М. Недашковська (самореалізація особистості як феномен культури); Є. Підвисоцька (проблема самореалізації в соціально-філософських концепціях); Л. Циренова (самореалізація особистості як предмет філософського дослідження); Н. Юхименко (гуманістичні параметри самореалізації особистості) та ін. Втім варто зазначити про відсутність єдиного підходу до визначення сутності самореалізації особистості.

Мета статті – проаналізувати підходи різних філософів до проблеми самореалізації особистості й уточнити визначення поняття самореалізації.

Самореалізація є об'єктом досліджень філософів ще з часів Стародавньої

Греції (Платон, Сократ, Аристотель). Н. Сегеда вважає це цілком закономірним, оскільки самореалізація особистості як соціальне явище постійно змінюється під впливом нових об'єктивних і суб'єктивних чинників, набуває нових характеристик, якостей, функцій, розкриття яких є предметом наукових пошуків у філософському, психологічному та педагогічному аспектах [18, с. 1].

Н. Сегеда вважає, що генезис поняття "самореалізація" особистості пов'язаний з вирішенням філософами проблеми взаємин людини і суспільства, до якої належать питання, що пронизують усю історію гуманістичного знання: сенс людського життя, свобода вибору засобів самоздійснення, творчий характер діяльності, особистісний внесок людини у соціальний прогрес [18, с. 6].

Для філософсько-освітнього аналізу проблеми самореалізації особистості важливим є виділення двох найбільш поширених підходів, у межах яких або на основі синтезу яких і здійснюється дослідження сутності та особливостей феномена самореалізації як у соціумі, так і в освітньому процесі, як наголошує Н. Овчаренко. Ессенціалістську концепцію представляють Аристотель і його послідовники, які вважають, що самореалізації підлягають ті риси, властивості або здатності людини, котрі констатують її сутнісну природу. Самореалізація розуміється ними як реалізація сутнісної природи людини. Цей підхід заперечує можливість людини самотійно й усвідомлено визначати своє місце в житті. Разом з тим він розкриває соціальну зумовленість самореалізації людини, зв'язок її з мораллю й соціальним оточенням, а відтак і детермінованість освітніх цілей самореалізації особистості соціальними потребами [16, с. 271].

Сьогодні більш поширеним і, певною мірою, адекватним загальній орієнтації постсучасних соціальних та освітніх практик на духовно-внутрішньо детермінований особистісний саморозвиток методологічним підходом є екзистенціалістський напрямок. Проблематика розвитку й самоздійснення особистості досліджена у філософії екзистенціалізму (німецька традиція – К. Ясперс, Г. Хайдеггер; французька – Ж. Сартр, А. Камю; російська – Л. Шестов, М. Бердяєв), а також у російській релігійно-філософській традиції (В. Соловйов, С. Франк). Головним в екзистенціалістському розумінні самореалізації є те, що людина має сама визначати себе і своє майбутнє, тому що те, яким воно буде, залежить від неї, її дій і рішучості [6, с. 272].

Самореалізація як самоздійснення людини припускає, що людина може не тільки дивитися на світ як на простір для реалізації своїх потенцій, можливостей, але й активно вибирати ті можливості, які дійсно гідні реалізації, як наголошує Н. Овчаренко. Життєвий простір визначає вершину, до якої прагне людина, на досягнення якої спрямовує свою активність. Виходячи із цього, самореалізацію науковець розуміє як конкретні дії, спрямовані на досягнення повного самоздійснення, що важко зробити без "людино вимірної" трансформації соціуму [16, с. 272].

Є. Підвисоцька обґрунтовує проблему самореалізації з урахуванням соціокультурного контексту, окреслює її в культурі постмодерну та українській філософській думці [77]. Науковець наголошує, що саме проблема самореалізації завжди була в центрі уваги антропосфери. Соціально-філософська концепція самореалізації тісно пов'язана із розвитком гуманізму

як основи людського існування. Особливо важлива роль гуманістичної складової проявляється сьогодні, коли суспільство висуває соціальні вимоги до формування всебічно розвиненої особистості. Досягнути це можливо, лише створивши максимальні умови для розвитку здібностей кожної конкретної людини [77, с. 1].

Є. Підвисоцька розглядає проблему самореалізації особистості в історичному ракурсі. Прагнення її до самореалізації можна назвати однією з фундаментальних рис людської свідомості, що характерна для людства на будь-якому етапі розвитку цивілізації, як стверджує науковець. Уявлення людини про себе, природу та призначення виникли задовго до становлення філософії як науки. Давньоіндійська філософія розглядає самореалізацію як досягнення досконалості та вищої моральності в момент злиття із вселенським Я. У філософії буддизму самореалізація простежується у соціальному аспекті. Філософія Китаю зосереджена на дослідженні орієнтації особистості на шанобливе і гуманне ставлення до соціального і природного світу як найважливішого аспекту самореалізації. Античність зосереджує увагу не лише на теоретичному, а й на практичному значенні цієї проблеми, що виявляється в тісному взаємозв'язку із самопізнанням та самовизначенням та сприяє відкриттю людини як найвищої цінності. У філософії Середньовіччя ідеальним зразком особистісної самореалізації постає Бог. Гуманістична філософія Відродження змінила світоглядні акценти з релігійних цінностей на проблему вільної самореалізації. Виключного значення самореалізація набуває в епоху Просвітництва, що відстоювала намагання людства самовдосконалюватися за допомогою розуму. У період Нового часу ідея самоактуалізації стосується не лише інтелектуальних здібностей, а й морального аспекту реалізації особистості. Українські філософи віддають перевагу розгляду цього процесу як реалізації людиною своїх здібностей. У дискурсі філософської думки існували різні погляди на зазначену проблему, що відображено в працях Сократа, Платона, Аристотеля, М. Кузанського, І. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейербаха, Г. Сковороди, П. Юркевича [7 с. 6].

М. Недашковська, яка досліджувала самореалізацію особистості як феномен культури, вважає, що самореалізація існує як аспект життєтворчості, який розв'язує суперечність між потребами і можливостями людини; на її основі відбувається діалектичний синтез загального, особливого й одиничного «вимірів» культури; всезагальними культурними механізмами самореалізації особистості є предметність, соціальність, історичність, цільовизначальна активність та інші моменти людської діяльності, котрі беруть початок у суспільно-історичній практиці; інтенсивність самореалізації залежить від більшої чи меншої узгодженості всіх рівнів структури особистості, відповідності життєвих планів суб'єкта наявним культурно-історичним умовам його буття [15].

Н. Юхименко наголошує, що поряд з іншими гострими проблемами існує не менш гостра й актуальна проблема самовиховання, самоперетворення та самореалізації особистості. Адже кожен з нас прагне самореалізації з тим, щоб знайти себе, знайти властиве лише своїй власній природі місце в суспільній ієрархії. Кожен індивід протягом життя звертає особливу увагу на те, ким він є на тепер і що може й повинен зробити в майбутньому, щоб досягти життєвого оптимуму. На певному етапі своєї життєдіяльності людина приходить до розуміння, що формування власних людських якостей є не лише важливою

метою, але й відповідальним способом життя. Від сформованих суспільством і самим індивідом соціальних сил у структурі його особистості залежить його самореалізація, самоствердження і соціальний статус. Таким чином, сучасні реалії актуалізували проблему формування суб'єкта та готовності його до сприймання змінених умов життєдіяльності, здатності виступити активною перетворювальною силою [99, с. 1].

Концепції самореалізації в сучасній філософській думці мають ряд специфічних рис, пов'язаних, насамперед, з процесами глобалізації, як наголошує Є. Підвисоцька, оскільки вона стала важливим реальним аспектом сучасної світової системи, однією з найбільш впливових сил, що визначають подальший хід розвитку людства. Глобалізація охопила усі сфери суспільного життя, економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку. Змінюючи простір, цей процес по-новому порушує питання самореалізації, оскільки зі змінами простору трансформується соціально-культурна картина світу [7, с. 10].

Найважливішою особливістю механізму самореалізації В. Муляр вважає те, що його дія зумовлена, насамперед, процесами самодетермінації життєдіяльності особистості. Учений розкриває характер взаємин особистості і суспільства, втілюючи в них самореалізацію як принцип. Це означає, що механізм самоздійснення особистості виявляє включення індивіда в систему суспільних відносин. Реалізація цього принципу передбачає не ігнорування інтересів особистості, а визнання їх як центрального регулятора у взаєминах суспільства й індивіда [14].

Структура механізму самореалізації особистості включає способи, засоби і форми самоздійснення, а також систему самодетермінації та соціальної зумовленості життєдіяльності особистості. До способів самореалізації В. Муляр відносить соціальну активність, творчість, життєтворчість особистості. Засоби самореалізації особистості – це суспільні інструменти, що використовує особистість з метою адекватного опрідметнення своїх сутнісних сил. У цій іпостасі розглядається культура, яка разом зі способами самореалізації становить технологічний аспект механізму самоздійснення особистості [4].

А. Ковальова, наприклад, визначає філософсько-соціологічний підхід до проблеми самореалізації особистості, згідно з яким самореалізацію особистості розглядають як соціальний процес, що здійснюється в контексті взаємодії особистості й соціального середовища, де людина виступає суб'єктом соціальної життєдіяльності [3, с. 9].

У філософії склалася певна сукупність поглядів на самореалізацію як духовно-практичну діяльність, спрямовану на розкриття сутності людини, її потенційних можливостей, пошук сенсу життя, здійснення вищого призначення, як стверджує Т. Барішнікова, оскільки кожен рано чи пізно починає замислюватися над питаннями: хто він, що належить йому зробити в цьому світі [11]. Науковець наголошує, що завдяки самореалізації духовне багатство особистості стає загальнозначущою цінністю, і особистість знаходить “задоволення в своїй праці” (Г. Гегель).

Особливо важливим у контексті дослідження є урахування визначених Н. Овчаренком різних аспектів дослідження самореалізації: цілі, засобу, процесу, стану, результату, підсумку. Самореалізація особистості як ціль

розглядається в працях тих учених (А. Адлер, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франк), які вважають, що метою людського існування є як власна досконалість, так і благополуччя оточення; як засіб – у роботах філософів, які вважають її необхідною гарантією й умовою свободи особи (М. Бердяєв, В. Біблер, М. Мамардашвілі, В. Соловйов, Е. Фромм); як процес, що не припиняється, розглядали А. Маслоу, К. Юнг та ін.; як стан – у контексті задоволеності нею самою особистістю (Д. Леонт'єв, А. Маслоу, К. Роджерс); як підсумок розглядається у дослідженнях, присвячених осмисленню тих чи інших відрізків життя людини (Б. Анан'єв, Г. Олпорт, Е. Фром, Е. Еріксон, К. Юнга та ін.). У цьому сенсі освітній вимір феномена самореалізації може розглядатися як важлива складова кількісної та якісної оцінки адекватності освітньої діяльності, сформульована в межах концепту «суспільства освіти» критеріям розвиненої особистості [6, с. 270].

Висновки. Отже, послуговуючись визначеними вище аспектами дослідження самореалізації, зазначимо, що розглядаємо її як динамічний процес саморозвитку особистості, який ніколи не припиняється. Результатом підготовки майбутніх фахівців до професійної самореалізації є певний рівень їхнього особистісного й професійного розвитку, наявність відповідних властивостей, що сприяють самоздійсненню в майбутній професійній діяльності.

Перспективними для подальших досліджень є питання, що стосуються визначення, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності до професійної самореалізації майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барышнікова Т.И. Педагогические условия развития способности к самореализации у студентов вуза (На материале изучения иностранного языка) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Барышнікова Татьяна Ивановна. – Хабаровск, 2002. – 19 с.
2. Зуева С.П. Самореализация человека в профессиональной деятельности / Светлана Петровна Зуева // Концепт. 2013. – №2 (18). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/samorealizatsiya-cheloveka-v-professionalnoy-deyatelnosti> (дата обращения: 18.01.2017).
3. Ковальова А. В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / А. В. Ковальова. – Луганськ, 2005. – 20 с.
4. Муляр В.И. Самореализация личности как социальный процесс (методолого-социологический аспект) : автореф. дисс. ... канд. философ. наук / В.И. Муляр. – Киев, 1990. – 16 с.
5. Недашковская М.А. Самореализация личности как феномен культуры : автореф. дисс. ... канд. философ. наук. / М.А. Недашковская. – Киев, 1990. – 16 с.
6. Овчаренко Н. В. Особливості методології аналізу філософсько–освітнього змісту поняття “самореалізація особистості” / Н. В. Овчаренко // Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”. – 2015. – Випуск 92. – С. 269-273.
7. Підвисоцька Є.О. Проблема самореалізації в соціально-філософських концепціях : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Євгенія Олексіївна Підвисоцька <http://www.pdpu.edu.ua/doc/vr/pidvisocka/aref.pdf>
8. Сегеда Н. А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Наталія Анатоліївна Сегеда. – Київ, 2002. – 18 с.
9. Юхименко Н. Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності : автореф. дис... канд. философ. наук : 09.00.03 / Н. Ф. Юхименко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2003. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017